

Zapravljeni ženski talenti v znanosti

Večina obstane na prvih stopničkah

Jasna Kontler - Salamon

Nedavno so v Bruslju predstavnice izvedenske skupine ENWISE (Enlarge women in science to the East – Več žensk v znanost na Vzhodu) prvič predstavile poročilo o »izgubljenih talentih«, to je podroben prikaz položaja znanstvenic v srednje- in vzhodnoevropskih ter baltskih državah. Obsežno gradivo temelji na analizi razmer v Bolgariji, Češki, Estoniji, Latviji, Litvi, Poljski, Romuniji, Slovaški in Sloveniji.

Tisto, kar v poročilu Enwise še posebno bode v oči, je podatek o sorazmerno velikem – v primerjavi z razmerami v državah, ki so že članice EU – deležu žensk, ki v omenjenem krogu držav delajo v znanosti. Med tam zaposlenimi jih je namreč kar 38 odstotkov (v EU le 27 odstotkov), pri čemer od posameznih držav najbolj izstopajo Latvija (52 odstotkov žensk med raziskovalci), Litva (47 odstotkov), Bolgarija (46 odstotkov) ter Estonija in Romunija s po 43 odstotki, na repu je Češka s 27 odstotki, le nekaj boljši pa sta Madžarska s 33 odstotki in Slovenija s 36 odstotki. Vendar, kot opozarjajo avtorice poročila, delajo njihove raziskovalke večinoma zgolj na tistih področjih, kjer so stroški za raziskave in razvoj najnižji. Še manj obetaven je podatek, da naj bi imeli moški kolegi teh znanstvenic kar trikrat boljše možnosti, da zasedejo visoke akademske položaje.

Leta 1999 je bilo tako med rednimi profesorji v Bolgariji 16,4 odstotka žensk, na Češkem 7,2 odstotka, v Estoniji 16,5 odstotka, na Madžarskem 11,6 odstotka, v Latviji 18 odstotkov, v Litvi 11,6 odstotka, na Poljskem 15,5 odstotka, v Romuniji 10,2 odstotka, na Slovaškem 8 odstotkov in v

mi visokošolskimi diplomanti 62,7 odstotka žensk, med doktorandi pa jih je bilo le še 41,1 odstotka. Tudi pri tem so velike razlike med posameznimi državami. V Litvi, denimo, je med diplomanti 63,6 odstotka žensk, med doktorandi pa 52,5 odstotka. Na Češkem tudi diplomira več žensk (leta 2001 jih je bilo med diplomanti 55,3 odstotka), vendar jih je bilo med novimi doktorji znanosti v tem letu komaj 34,7 odstotka. In kako se je pri tem uvrstila Slovenija? Pred tremi leti je imela 59,2-odstotni ženski delež med diplomanti in 49-odstotnega med doktorji znanosti, kar je samo po sebi vsekakor ugoden podatek. A vendar – le kje so zdaj vse te nove doktorice znanosti in predvsem, kje bodo čez nekaj let?

Še najbolj spodbudni so podatki o udeležbi žensk raziskovalk iz držav, ki jih je preučevala skupina Enwise – v 5. evropskem okvirnem programu. Teh je bilo med vsemi udeleženi raziskovalci iz teh držav več kot tretjina, v nasprotju s komaj petinskim deležem med raziskovalci udeleženci 5. okvirnega programa iz petnajsterice držav EU. Po pričakovanju naj bi bila v aktualnem 6. okvirnem programu udeležba raziskovalk iz tranzicijskih držav še večja – tudi zaradi nekaterih spodbud, ki so v tem programu posebej namenjene večji udeležbi raziskovalk v evropskih programih.

Seveda pa je še veliko bolj od golih števil zanimivo tisto, kar tiči za njimi, to je zgodba o vzrokih premajhne uspešnosti žensk v znanosti. Ta naj bi se v bivših komunističnih državah nekoliko razlikovala od tiste, ki naj bi veljala za dosežanje članice EU. V državah, ki jih je obravnavala skupina Enwise, naj bi ženske v predkomunističnem obdobju v izobrazbi v povprečju celo prekašale tiste iz držav zahodne Evrope. V komunizmu enakopravnost spolov sicer ni bila vprašljiva in tudi visoka izobrazba je bila dekletom dostopna enako kot njihovim moškim vrstnikom. Na manjše zaposlovanje žensk v znanosti sta torej vplivala predvsem tradicija in seveda tudi to, da ženske – kljub pretežno dokaj razviti družbeni skrbi za varstvo otrok – tudi tedaj, če se niso hotele odreči materinstvu, niso imele enakih možnosti za kariero kot njihovi moški vrstniki. Kakor koli že, danes te države v povprečju vendar premorejo precej večje deleže znanstvenic kot pa članice EU. Toda ta človeški kapital v novih političnih in s tem tudi tržnih razmerah potrebuje ustrezno podporo, sicer se lahko močno zmanjša, predvsem pa se lahko v naslednjih generacijah bistveno zniža delež žensk, ki se bodo odločile za znanstveno kariero.

Samo da je moški

Profesorica astrofizike **dr. Ene Ergma** – v 35-letni karieri je dosegla praktično vse, kar je v danih razmerah mogla; od leta 1988 predava astrofiziko na univerzi v Tartuju, od leta 1999 je podpredsednica Estonske akademije znanosti, od lani je predsednica estonskega parlamenta – s katero sem se pogovarjala ob predstavljanju poročila Enwise v Bruslju, je na vprašanje, kako spremeniti zavest ljudi, ki v znanosti še vedno vidijo predvsem moške oziroma jih vidijo na vseh vodstvenih mestih, odgovorila: »Sama se ne morem pritoževati, v svoji znanstveni karieri sem bila zelo uspešna, vendar sem izjema, ki potrjuje pravilo, da je ženskam v znanosti še vedno zelo težko uspeli. Tako sem bila, denimo, priča, ko so na Univerzi v Tartuju, kjer sem delala, pri napredovanju preskočili dve sodelavki z dolgim stažem, ki sta bili pri svojem delu tudi zelo uspešni, in na višji položaj izbrali mladeniča, ki v primerjavi z njima skoraj ni imel kaj pokazati. Kolege in kolegice sem vprašala, zakaj so se tako odločili, in dobila pričakovan odgovor, da ni bilo drugega pravega razloga razen tega, da je bil izbranec pač moški. Vendar se s takšnim razmišljanjem ne smemo sprijazniti, ampak moramo poskušati spremeniti razmere ne glede na to, da bo to šlo

zelo počasi, korak za korakom. Dosledno bi bilo treba – in to bi morala biti tudi uradna odločitev – uveljavljati pravilo, da se pri izbiranju kandidatov za višje položaje v znanosti tedaj, kadar imata dva kandidata različnih spolov enakovredne možnosti, vedno odločimo za žensko. Vem, da bodo mnogi moški to označili za diskriminacijo moških, vendar ni tako. To je edini način, kako spremeniti stvari v razmerah, ko je vzgoja deklet v večini držav pretežno še usmerjena tako, da jih odvrta od poklicev v znanosti tudi iz tako banalnega razloga, kot je ta, da si po predolgem študiju ne bodo več mogle najti moža – zato si tiste, ki si vendar drznejo tja, zaslužijo vso podporo.«

No, **dr. Dunja Mladenič**, tudi članica skupine Enwise, ki je bila med nosečnostjo kot raziskovalka Instituta Jožef Stefan s področja informacijskih znanosti koordinatorica projekta v 5. okvirnem programu (12 partnerjev iz sedmih držav), je gotovo primer naše zgodbe o uspehu ženske v znanosti. Zvestejši bralci naše priloge se morda še spomnijo podobe noseče Dunje, ki je pripovedovala, kako se da uskladiti vloge žene matere in raziskovalke s pomočjo razumevajočega partnerja – njen mož **Marko Grobelnik** je fizik na istem inštitutu. Dr. Mladeničeve ni nihče kandidiral za članico skupine Enwise, temveč se je za to delo – kajti v resnici je bil to zahteven znanstveni projekt – prijavila sama na razpis evropske komisije in bila izbrana. Na predstavitvi sklepne poročila v Bruslju pa je vzbudila posebno pozornost s tem, da je imela s seboj tedaj devetmesečnega sinka, ki ga je še dojila. Evropska komisija ji je zanj za tisti čas, ko se je udeleževala razprav, priskrbel in plačala varuško.

Dr. Mladeničeva je tako tudi v praksi pokazala, da če obstaja resnična dobra volja, za enakopravno sodelovanje žensk v znanosti ne more biti ovir. »Projekt 5. okvirnega programa, ki sem ga na našem inštitutu koordinirala s kolegico **Nado Lavrač**, smo zelo uspešno končali marca lani, to je pred postavljenim rokom in dober mesec pred rojstvom našega fanta. Z rezultatom smo lahko zadovoljni, saj smo na našem oddelku v 6. okvirnem programu dobili dva velika projekta, nekaj manjših in še eno mrežo odličnosti. Sama tega ne bi zmogla brez pomoči moža, s katerim sva si tudi delila drugi del porodniškega dopusta.«

Znanost je spolno nevtralna

O delu v skupini Enwise pa ima samo pohvalne besede: »V tej skupini smo članice res izjemno dobro sodelovale. Projekt smo začeli v septembru 2002 in v poldrugem letu smo opravili zelo obsežno delo, ki ga bomo zdaj nadaljevali. Moja naloga pri tem je, da opazujem, kako se v različnih državah izvajajo priporočila tega projekta.« Dr. Mladeničeva je povedala še, da na IJS doslej še nikdar ni občutila težav, s katerimi naj bi se pri napredovanju srečevala večina znanstvenic: »Sama imam resnično ves čas izjemno podporo pri delu. Osebnostno menim, da bi mladim znanstvenicam morali pomagati predvsem tako, da bi podprli tovrstne mlade družine v celoti in ne zgolj mladih mamic znanstvenic. Ostati uspešna raziskovalka, tudi ko dobiš otroka, je navadno družinski projekt – to mi kaže moja izkušnja in izkušnja drugih, ki jih poznam. Seveda pa se strinjam, da so potrebne tudi drugačne vrste podpore za zagotavljanje večjega vključevanja deklet v znanost. Sama bi spodbujala predvsem promocijo znanosti pri mladih že na srednjih šolah in tudi na fakultetah, pri tem pa bi morali posebej poudarjati možnosti, ki jih delo v znanosti daje dekletom. O tem namreč vlada kup nepotrebnih predsodkov. Denimo, da v računalništvu bolj uspevajo fantje. Sama najbolj vem, da to nikakor ne drži. Tudi za vsa druga znanstvena področja velja, da so sama po sebi spolno nevtralna – le od nas samih je odvisno, ali bodo še naprej pretežno moško obarvana.«

Dr. Ene Ergma

Dr. Dunja Mladenič s sinom

Sloveniji 10 odstotkov. Zgolj po teh podatkih bi lahko sklepali, da imajo ženske v tem krogu držav največ možnosti za akademsko kariero v baltskih državah ter v Bolgariji, najslabše pa na Češkem, Slovaškem in v Sloveniji.

Latvija je edina raziskana država, kjer delež žensk, zaposlenih v znanosti, presega 50 odstotkov. Po deležih znanstvenic ji sledijo Litva, Bolgarija, Estonija, Romunija, Slovaška in Poljska. Slovenija in Madžarska sta z znanstvenima deležema žensk pod povprečjem Enwise. Češka pa celo pod povprečjem EU. Skoraj obratno sliko pa da prikaz deležev naložb v raziskave in razvoj na prebivalca v omenjenih državah v letu 2000 – tu so z več kot 180.000 evri na prebivalca daleč pred vsemi državami EU, z več kot 40.000 evri jim sledi Slovenija, dovolj blizu ji je še Češka, vse druge pa se razvrščajo pod 20.000 evri.

Kje se izgubijo ženski talenti

Kje se izgubljajo ženski talenti, najbolje kažejo podatki o pridobljeni izobrazbi v omenjenih državah. Po podatkih za leto 2001 je bilo med vse-